

УДК 342.951:351.82

DOI: 10.15587/2523-4153.2022.256829

ВОЄННИЙ СТАН: ПІДСТАВИ ДЛЯ ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ

В. І. Теремецький, С. В. Васильєв

How to cite:
Teremetskiy, V., Vasylyev, S. (2022). Martial law: grounds for putting into operation in Ukraine. ScienceRise: Juridical Science, 2 (20), 4–7
doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.256829>

The research is devoted to the legal regulation of the peculiarities of martial law in Ukraine. The norms of the Ukrainian legislation as to the imposition of martial law in Ukraine are studied. The concepts and grounds for the decision to declare martial law are given.

It is determined, that the grounds for the imposition of martial law in Ukraine are armed aggression, attack threat, and the danger of violating Ukrainian territorial integrity. Proposals for amendments to the legislation, governing the legal regime of martial law in Ukraine, have been identified. The Law of Ukraine On Defense of Ukraine and the Constitution of Ukraine is proposed to be supplemented with provisions that provide that martial law may be imposed only in the case of a declaration of war. The necessity of enshrining in the Law of Ukraine On the Legal Regime of Martial Law an exhaustive list of grounds for martial law has been proved. Armed aggression, the threat of attack, and the threat to the territorial integrity of Ukraine are recognized such grounds. The term "threat of attack" should be understood as conducting military exercises by another state near the borders of Ukraine, dangerous flight or maneuvering by an aircraft of another state within the territory of Ukraine, obstruction of navigation in the Kerch Strait, Black or Azov Seas in violation of international law. The term "threat of violation of territorial integrity" should be understood as the participation of citizens of other states in mass riots with demands for the withdrawal of certain regions from Ukraine, decision-making by the city, district, and regional council on announcing a referendum on the proclamation of a new state entity or withdrawal from the state. In this case, martial law may be imposed in certain areas of Ukraine. It is necessary to distinguish the grounds for the imposition of martial law throughout Ukraine and in some areas.

Keywords: martial law, legal bases, legal restrictions, authorities

© The Author(s) 2022

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license hydrate

1. Вступ

Введення режиму воєнного стану в Україні потребує відповідних правових підстав, оскільки цей правовий режим передбачає обмеження прав і свобод громадян України. Такі підстави повинні бути чітко визначені у законодавстві України, що регулює військові правовідносини. Кожна із вказаних підстав повинна отримати належне закріплення у нормах військового законодавства. Саме тому вивчення конкретних підстав і окремих аспектів введення військового стану є актуальним.

2. Літературний огляд

Проблематика правового регулювання режиму воєнного стану висвітлена у працях окремих українських науковців. Так, Т. Г. Занірова досліджувала специфіку правового регулювання права на працю в умовах воєнного стану [1, с. 77–80]. В. П. Коваль аналізував питання правового регулювання введення режиму воєнного стану в Україні [2, с. 115–117]. В. В. Топольницький та Б. М. Тичина розкрили проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час» [3, с. 91–99]. М. М. Лобко, В. М. Семененко і С. О. Кириченко вивчали порядок введення та припинення дії режиму воєнного стану [4, с. 9–16]. Однак у працях перелічених та інших дослідників відсутня характеристика правових підстав для введення воєнного стану в Україні, не розкрито сутність кожної обставини, яка може бути підставою для введення воєнного стану.

Окремі праці зарубіжних вчених присвячені особливостям введення воєнного стану в інших державах. Зокрема, Ентоні Кілам дослідив особливості введення воєнного стану у США [5, с. 44–47]. Річард Каган розкрив специфіку воєнного стану у Тайвані [6, с. 48–54]. Праці вказаних науковців дають змогу вивчити особливості правового режиму воєнного стану у різних країнах світу.

3. Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у дослідженні стану правового регулювання правовідносин у сфері оборони України.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Вивчення підстав для введення воєнного стану, закріплених у законодавстві України.
2. Формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства, яке встановлює підстави для оголошення воєнного стану.

4. Матеріали і методи

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. Серед загальнонаукових методів варто назвати метод філософської діалектики, який розкривається за допомогою методів аналізу і синтезу, сходження від простого до складного, від абстрактного до конкретного, моделювання, абстрагування, ідеалізації та формалізації. Спеціально-юридичні методи, використані у дослідженні, об'єднують системний, теоретико-юридичний, формально-догматичний, порівняльно-правовий методи пізнання, а також метод державно-правового моделювання.

5. Результати дослідження та їх обговорення

В Україні 24 лютого 2022 року згідно з Указом Президента України було введено воєнний стан. Відповідно до указу допускаються обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [7]. У вказаних статтях Основного Закону України закріплені такі права, як право на: недоторканість житла, таємницю телефонних розмов, свободу пересування, свободу вираження поглядів і переконань, мирні зібрання, володіння, користування і розпорядження своєю власністю, підприємницьку діяльність, працю тощо [8]. Зауважимо, що обмеження перелічених прав були передбачені в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 26 листопада 2018 року, але Верховна Рада України цих обмежень не затвердила [9]. Т. Г. Занфірова вказує, що під час воєнного стану зазнає суттєвих обмежень право на свободу праці, запроваджуються можливість залучення працівників до трудової повинності [1, с. 77–80]. Отже, практика введення воєнного стану засвідчує, що права людини і громадянина можуть зазнавати суттєвих обмежень. Саме тому слід проаналізувати підстави введення в Україні воєнного стану, адже їх правове регулювання потребує свого вдосконалення.

Особливості правового регулювання режиму воєнного стану закріплені у Законі України «Про оборону України» та Законі України «Про правовий режим воєнного стану». У вказаних законодавчих актах воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання військовому командуванню і військовим адміністраціям повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози безпеки державній незалежності України, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [10, 11]. Виходячи з цього визначення, можна виокремити такі підстави для введення правового режиму воєнного стану: «збройна агресія», «загроза нападу», «небезпека державній незалежності або територіальній цілісності України».

Визначення збройної агресії міститься у абз. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України». Відповідно до названої норми права збройною агресією є вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, блокада портів, узбережжя або повітряного простору, напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України [10]. Водночас визначення понять «загроза нападу», «небезпека державній незалежності або територіальній цілісності України» не мають законодавчого закріплення.

В. П. Коваль слушно зауважує, що норми базового Закону України «Про правовий режим воєнного стану» не закріплюють підстав та умов, під час яких можливо запровадити режим воєнного стану на території України або в окремих її місцевостях [2, с. 117]. Із висловленою думкою можна погодитися лише частково, адже дійсно вказаний законодавчий акт не містить окремої статті, положення якої б детально врегулювали підстави для введення воєнного стану.

Порядок оголошення воєнного стану та правові засади введення режиму воєнного стану закріплені у Конституції України. Згідно з п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України Президент України приймає рішення про оголошення стану війни та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [8]. Отже, підставами для введення воєнного стану є «загроза нападу» та «небезпека державній незалежності». Зауважимо, що Конституція України не передбачає такої підстави для введення воєнного стану, як «збройна агресія». Водночас відповідно до абз. 6 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про оборону України»

саме «збройна агресія» є однією з підстав для введення воєнного стану. На таку неузгодженість між нормами Конституції України та Закону України «Про оборону України» звернули увагу В. В. Топольницький та Б. М. Тичина. Науковці наголошують на необхідності усунення цієї прогалини у законодавстві [3, с. 91–99]. Вважаємо, що таку підставу для введення воєнного стану як «збройна агресія» слід закріпити у Конституції України.

Відповідно до п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президента України указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях [8]. Дослідники військових правовідносин стверджують, що Президенту України у відповідному указі варто обґрунтувати необхідність введення воєнного стану, межі території і строк, на який вводиться воєнний стан, завдання військового командування і органів цивільного захисту, перелічити обмеження прав людини, які допускаються під час воєнного стану [4, с. 12]. Отже, рішення про введення воєнного стану приймається вищими органами влади в Україні. При цьому і Указ Президента України, і відповідний Закон України повинні містити підстави для введення воєнного стану та особливості правового регулювання економіки і державного управління після введення воєнного стану.

Досліджуючи повноваження Президента України, передбачені у п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України та абз. 6 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про оборону України», слід звернути увагу на особливості прийняття рішення про оголошення війни та введення воєнного стану. Відповідно до вказаних норм права Президент України приймає рішення про оголошення стану війни, введення воєнного стану на всій території України або в окремих місцевостях [8, 10]. Важливо визначити послідовність прийняття рішення про оголошення війни та введення воєнного стану. Із тексту норм Конституції України та Закону України «Про оборону України» не зрозуміло, чи обов'язковим для введення воєнного стану є оголошення війни. Це питання потребує свого унормування. За класичними канонами спочатку держава-агресор приймає рішення про оголошення війни, а вже потім на території іншої держави вводиться воєнний стан. Однак починаючи з другої половини ХХ століття війни практично перестали оголошувати. Тому вважаємо, що застосування військових дій незалежно від форми їх проведення (кампанія, операція, битва, бій, удар, систематичні бойові дії) та за відсутності факту оголошення війни також повинно бути підставою для введення воєнного стану. Прикладом є широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року. Підставою для введення воєнного стану має бути й обстріл будь-якого морського/повітряного судна в межах акваторії/повітряного простору України.

Крім того, у законодавстві слід визначити зміст термінів «загроза нападу» та «небезпека державній незалежності або територіальній цілісності». Вважаємо, що як загрозу нападу варто оцінювати демонстрацію сили, нарощування військової присутності біля кордонів, загрозу силою тощо. Наочним прикладом є проведення російською армією військових навчань та маневрів поблизу кордонів України напередодні військового вторгнення на її територію 24 лютого 2022 року. Про загрозу порушення територіальної цілісності України можуть свідчити заклики публічних (політичних) діячів інших держав щодо включення до їх складу певних територій України або пропаганда такими особами ідей про вихід окремих областей зі складу України. Небезпеку для територіальної цілісності держави може становити і масова видача паспортів іншої держави громадянам України. Також вважаємо, що участь громадян інших держав у масових заворушеннях в Україні (йдеться про дії, передбачені у ст. 294 Кримінального кодексу України) є загрозою територіальній цілісності та підставою для введення воєнного стану. Отже, в українському законодавстві слід передбачити всі можливі випадки введення воєнного стану. До того ж слід розмежувати підстави для введення воєнного стану на всій території України та в окремих її місцевостях. Наприклад, вчинення масових заворушень із вимогою виходу окремих районів зі складу України може бути підставою для введення воєнного стану в певних місцевостях.

Правові засади запровадження воєнного стану в різних країнах світу частково розглянуто у працях зарубіжних науковців. Зокрема, Ентоні Кілам стверджує, що воєнний стан у США може бути запроваджений не лише під час бойових дій, але й внаслідок громадських заворушень. Науковець звертає увагу на те, що у Сполучених Штатах воєнний стан може бути оголошено прокламацією Президента або губернатора штату. Конституція США не містить конкретних положень щодо введення воєнного стану, але у кожному штаті є конституційне положення, яке уповноважує уряд вводити воєнний стан [5, с. 45]. Особливу цінність для нашого дослідження та вдосконалення військового законодавства України становить можливість введення воєнного стану у разі громадських заворушень у США. Річард Каган стверджує, що у Тайвані протягом тривалого періоду часу діяв режим воєнного стану. Таке рішення було пов'язано з небезпекою вторгнення військ Китайської Народної Республіки. Громадяни Тайваню тривалий час жили і працювали в умовах обмежень, викликаних воєнним станом [6, с. 53]. Отже, у різних країнах світу існує різний історичний досвід та різні підстави для введення воєнного стану.

Перспективи подальших наукових досліджень підстав для введення воєнного стану можуть полягати у розробці наукових пропозицій щодо більш чіткого визначення змісту та законодавчого формулювання термінів «збройна агресія», «загроза нападу» та «небезпека порушення територіальної цілісності».

6. Висновки

1. Правову основу режиму воєнного стану становлять Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про оборону України», а також низка підзаконних актів. Підставами для введення правового режиму воєнного стану відповідно до Конституції України є загроза нападу та небезпека державній незалежності. Відповідно до Закону України «Про оборону України» підставами для введення воєнного стану є збройна агресія, загроза нападу та небезпека для незалежності держави і територіальної цілності.

2. Підстави і порядок введення воєнного стану в Україні потребують внесення змін та доповнень до національного законодавства, зокрема:

– з метою уніфікації чинного законодавства п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України слід доповнити ще однією підставою для введення воєнного стану – «збройна агресія»;

– у Конституції України та Законі України «Про оборону України» слід передбачити, що у випадку збройної агресії іншої держави воєнний стан може бути запроваджено незважаючи на оголошення війни державою-агресором;

– у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» слід детально передбачити усі можливі випадки введення воєнного стану. Вважаємо, що вичерпний перелік підстав для введення воєнного стану повинен включати збройну агресію, загрозу нападу та небезпеку порушення територіальної цілісності України. Терміни «загроза нападу» та «небезпека порушення територіальної цілісності» слід закріпити у Законі України «Про оборону України», в якому міститься визначення терміну «збройна агресія»;

– під терміном «загроза нападу» варто розуміти проведення військових навчань іншою державою біля кордонів України, небезпечний політ або маневрування, здійснене повітряним судном іншої держави в межах повітряного простору України, перешкоджання судноплавству в Керченській протоці, Чорному або Азовському морях в порушення норм міжнародного права.

– термін «небезпека порушення територіальної цілісності» необхідно розуміти як участь громадян іншої держави у масових заворушеннях в Україні з вимогами щодо виходу окремих районів зі складу України, прийняття рішень міською, районною, обласною радою про оголошення референдуму з питань проголошення нового державного утворення або виходу зі складу держави. У цьому випадку воєнний стан може бути введено в окремих місцевостях України.

– необхідно розмежувати підстави для введення військового стану на всій території України та в окремих її місцевостях. Зокрема, збройна агресія іншої держави повинна бути підставою для введення воєнного стану на території всієї України. Водночас небезпека порушення територіальної цілісності внаслідок незаконних рішень органів місцевого самоврядування може бути підставою для введення воєнного стану на території окремої області.

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Література

1. Занфірова, Т. Г. (2017). Забезпечення принципу свободи праці в умовах воєнного стану. Підприємство, господарство, право, 4, 77–80.
2. Коваль, В. П. (2016). Правове регулювання введення режиму воєнного стану в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право», 22, 115–117.
3. Топольницький, В. В., Тичина, Б. М. (2019). Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». Правова позиція, 4 (25), 91–99. doi: <http://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-91-99>
4. Криченко, С. О., Лобко, М. М., Семененко, В. М. (2019). Щодо питання режиму воєнного стану і стану війни. Актуальні питання національної безпеки і оборони, 2, 9–16. doi: <http://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-7-2-09-16>
5. Killam, E. W. (1989). Martial Law in Times of Civil Disorder. Law and Order, 37 (9), 44–47. Available at: <https://www.ojp.gov/njcrs/virtual-library/abstracts/martial-law-times-civil-disorder> Last accessed: 12.03.2022
6. Kagan, R. C. (2019). Martial law in Taiwan. Bulletin of Concerned Asian Scholars, 14 (3), 48–54. doi: <http://doi.org/10.1080/14672715.1982.10412657>
7. Про введення воєнного стану в Україні (2022). Указ Президента України № 64/2022. 24.02.2022. Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> Last accessed: 12.03.2022
8. Конституція України (1996). Основний закон України № 254к/96-ВР. 28.06.1996. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр/Text> Last accessed: 12.03.2022
9. Про введення воєнного стану в Україні (2018). Указ Президента України № 2630-VIII. 26.11.2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/2018#Text> Last accessed: 12.03.2022
10. Про оборону України (1991). Закон України № 1932-XII. 06.12.1991. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> Last accessed: 12.03.2022
11. Про правовий режим воєнного стану (2005). Закон України № 389-VIII. 12.05.2005. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> Last accessed: 12.03.2022

Received date 28.03.2022

Accepted date 17.05.2022

Published date 28.06.2022

Теремецький Владислав Іванович, доктор юридичних наук, доцент, професор, кафедра цивільного права і процесу, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Україна, 46009

Васильєв Станіслав Валерійович*, кандидат юридичних наук, доцент, кафедра історії та суспільно-економічних дисциплін, Комунальний заклад «Харківська Гуманітарно-Педагогічна Академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

*Corresponding author: Stanislav Vasyliiev, e-mail: Stas.vasilev.83@ukr.net